

50 ปี ห้องสมุด มศว อดีต ปัจจุบัน อนาคต : การเปลี่ยนผ่านจากคลังหนังสือสู่พื้นที่การเรียนรู้ ในยุคห้องสมุดดิจิทัล

รองศาสตราจารย์ฉะลิยา พันธุ์ลีดา *

ย้อนหลังไปก่อนปี พ.ศ. 2497 รัฐบาลได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงขึ้น มีห้องสมุดจัดเก็บหนังสือไว้ในตู้กระจกใสกุญแจ หากผู้ต้องการอ่านหนังสือเล่มใดต้องไปหาอาจารย์ผู้ทำหน้าที่บรรณารักษ์ไปไขตู้ เพื่อยืมหนังสือไปอ่านนอกห้องหรือที่ห้องเรียน เพราะห้องสมุดไม่มีที่นั่งอ่าน ต่อมาปี พ.ศ. 2498 โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูงแห่งนี้ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นวิทยาลัยวิชาการศึกษาซึ่งให้ปริญญาทางการศึกษา ในขณะเดียวกันนั้น รัฐบาลได้ลงนามสัญญารับความช่วยเหลือจากรัฐบาลอเมริกัน โดยรัฐบาลอเมริกันจะให้ความช่วยเหลือในด้านการเงินและทางวิชาการ พร้อมมอบหมายให้มหาวิทยาลัยอินดีอานาที่บลูมิงตัน (Indiana University Bloomington) เป็นผู้ดำเนินการตามสัญญา มีสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่ระบุไว้ในสัญญา คือ ให้มีการจัดตั้งห้องสมุดที่มีคุณภาพสูงเพื่อสนับสนุนโปรแกรมทางวิชาการ โดยทางรัฐบาลไทยจะต้องเป็นฝ่ายจัดการสร้างอาคารและเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ที่หาได้ในประเทศไทย

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2500 วิทยาลัยวิชาการศึกษา จึงสร้างอาคารห้องสมุดเอกเทศขึ้นเป็นแห่งแรก มหาวิทยาลัยอินดีอานาได้ส่ง **มิส มาร์กาเรต ไอ. รัฟสวอลด์** หัวหน้าภาควิชาบรรณารักษศาสตร์มาเป็นผู้ช่วยงานด้านห้องสมุด ต่อมา **ดร. มาเรีย เหล่าสุนทร** ซึ่งเพิ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยอินดีอานามาช่วยอีกแรงหนึ่ง หลังจากนั้นมหาวิทยาลัยอินดีอานายังจัดส่งอาจารย์บรรณารักษ์มาช่วยเสริมอีก 2 คน คือ **ดร. มิลเดรีด โลเวล และมิส มากาเร็ต กริฟฟิน** ห้องสมุดจึงได้มีการจัดหมวดหมู่หนังสือและนำหนังสือไปจัดเรียงไว้บนชั้น “เปิด” เพื่อให้ทุกคนเข้าถึงหนังสือได้ด้วยตนเอง มีตู้บัตรรายการหนังสือขนาด 167 ลินชักพร้อมชักชวนให้นิสิตไปใช้หนังสือได้อย่างเสรี ห้องสมุดแห่งนี้จึงนับเป็นห้องสมุดสถาบันการศึกษาแห่งแรกในประเทศไทยที่ได้รับการติดตั้งเครื่องปรับอากาศ พร้อมวัสดุทางการศึกษาและครุภัณฑ์ที่เหมาะสมที่สุดในยุคนั้น ห้องสมุดแห่งนี้จึงได้รับการยกย่องเชิดชูจากนานาชาติว่าเป็น **“ห้องสมุดที่ดีที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้”** (Southeast Asia) เบื้องหลังความสำเร็จจนเป็นห้องสมุดที่พอใจและยอมรับกันโดยทั่วไปนั้น เกิดจากความสามารถของผู้เชี่ยวชาญชาวอเมริกันผู้หนึ่งเป็นผู้ประสานงานเรื่องสัญญาไทยกับมหาวิทยาลัยอินดีอานาอยู่เบื้องหลัง คือ **ดร. วิลลิส พี. พอร์ตเตอร์** (Dr. Willis P. Porter) นอกจากจะเป็นห้องสมุดที่ดีที่สุดแล้ว ดร. วิลลิส พี. พอร์ตเตอร์ ยังบอกว่าห้องสมุดแห่งนี้ยังมี**บรรณารักษ์ที่ดีที่สุดในโลก**อยู่ด้วย ท่านผู้นั้นคือ **“ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มาเรีย เหล่าสุนทร”**

เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2519 ผู้เขียนได้ย้ายจากห้องสมุดมหาวิทยาลัยขอนแก่น มาสังกัดห้องสมุดวิทยาลัยวิชาการศึกษา วิทยาลัยแห่งนี้เห็นว่าห้องสมุดมีความสำคัญต่อการเรียนการสอน จึงยกฐานะจากแผนกขึ้นเป็นสำนักเทียบเท่าคณะวิชาต่างๆ นับว่าห้องสมุดมีความก้าวหน้าขึ้นและได้ทำหน้าที่เสริมด้านการ

เรียนการสอนให้แก่บัณฑิตทุกระดับการศึกษา คือ ปริญญาตรี โท และเอก ได้สมบูรณ์มากขึ้น ผู้เขียนได้รับแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าฝ่ายบริการตอบคำถามและช่วยการศึกษาคนค้า มีโต๊ะนั่งอยู่ตรงกลางห้องซึ่งเชื่อมต่อระหว่างตึกเก่าสองชั้นกับตึกใหม่สี่ชั้น ทางด้านทิศตะวันออก มีผู้มาใช้บริการจำนวนมากทั้งนี้สัปดาห์ใน นักศึกษาต่างสถาบัน คณาจารย์มหาวิทยาลัยทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดซึ่งบางแห่งเริ่มเปิดสอนระดับปริญญาโทและเอกทางการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นต้น มาขอใช้บริการปริญญาโทปริญญาตรีทางการศึกษา ผู้ให้บริการต้องทำหน้าที่สอนวิชาการใช้ห้องสมุดระดับปริญญาตรี วิชาห้องสมุดโรงเรียน และวิชาสิ่งพิมพ์รัฐบาล ระดับปริญญาโท การให้บริการตอบคำถามจึงคิดทำแบบฟอร์มขึ้นไว้สำหรับผู้มาขอใช้บริการที่โต๊ะ ถ้าไม่พบตัวที่โต๊ะก็ให้ผู้ต้องการถามบันทึกคำถามที่ต้องการใส่ไว้ในกล่องบนโต๊ะ พร้อมบอกวันเวลาที่ต้องการเรื่องนั้น ๆ ไว้ด้วย เมื่อกลับมาจากการสอนก็จะจัดหาเตรียมคำตอบไว้ให้ โดยมีการติดตั้งบอร์ด “สื่อสัมพันธ์” ไว้ที่เสาภายในห้องสมุดใกล้ทางเข้า-ออก เมื่อตอบคำถามได้แล้วจะนำไปติดไว้ที่บอร์ด หรือใส่กล่องไว้ที่โต๊ะ ให้ผู้ใช้บริการสามารถหยิบได้ด้วยตนเอง คำถามที่ได้รับทุกคำถามจะจัดเก็บไว้ในบัตรรายการหนังสือขนาด 4 นิ้ว คูณ 6 นิ้ว แล้วนำไปเรียงไว้ในลิ้นชักตู้บัตรรายการแยกต่างหากจากบัตรรายการหนังสือ หน้าลิ้นชักคำตอบจะใช้กระดาษสีบันทึกว่าเป็นคำถามที่มี ผู้ถามต้องการคำตอบ หากมีคำถามใด ๆ ได้รับซ้ำ ๆ กับที่เคยมีผู้มาถามไว้ก่อนแล้ว ผู้มาถามครั้งหลังจะได้รับคำตอบมากรายการกว่าคนที่มาถามครั้งก่อน เช่น ปี 2519 ที่เข้ามารับหน้าที่นั้นมีการปฏิรูปการศึกษา จะมีคนมาถามกันมาก คนแรก ๆ ก็จะได้คำตอบไม่มาก คนมาถามภายหลังจะได้รับคำตอบมากและได้จากสื่อต่าง ๆ หลากหลาย เช่น หนังสือเล่ม วารสาร หนังสือพิมพ์ รายงานการประชุมทางวิชาการ เป็นต้น คำถามบางคำถามเป็นเรื่องใหม่ไม่เคยทราบมาก่อน เช่น เรื่อง “ทัตเยอร์มัน” หาในห้องสมุดไม่ได้ก็จะถามไปที่ห้องสมุดอื่นด้านนั้น ๆ เช่น เรื่องนี้ก็ถามไปยังห้องสมุดคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ก็จะได้รับคำตอบมาให้ผู้ใช้ หากมีคำถามใด ๆ ที่หาไม่ได้ก็จะโทรศัพท์ขอความช่วยเหลือไปยังห้องสมุดอื่น ๆ เฉพาะด้าน เช่น คำถามทางกฎหมาย ก็ติดต่อกับห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คำถามเกี่ยวกับการเกษตร หรือสัตว์เลี้ยง ก็ถามไปที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เป็นต้น เพื่อให้การบริการมีคุณภาพและเป็นທີ່พอใจแก่ผู้มาถาม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มาเรีย เหล่าสุนทร แนะนำให้ไปดูวารสารใหม่ว่ามีเรื่องใด ๆ บ้าง ถ้าพบก็นำมาบันทึกรวมไว้ในบัตรบันทึกคำถาม และให้ติดต่อกับอาจารย์ผู้สอนว่าท่านสอนวิชาอะไร เขียนตำราเรื่องใด เมื่อพบเรื่องในวารสารก็นำไปให้ท่าน การปฏิบัติตนเช่นนี้จะทำให้สนิทสนมกับอาจารย์ส่วนใหญ่ ถ้ามีปัญหาเข้ามาบางเรื่องยังหาคำตอบไม่ได้ก็ถามท่านอาจารย์ผู้มีความชำนาญในเรื่องนั้น ๆ ว่าทราบเรื่อง ประเภทนี้หรือไม่ ควรหาคำตอบจากแหล่งใด เทคนิคการปฏิบัติงานเช่นนี้เนื่องจากยังไม่มีเครื่องมือ สื่อสารสมัยใหม่ที่ทันสมัยมาใช้ แต่พบว่าผู้มาใช้บริการชื่นชอบและพอใจเป็นอย่างมาก คุณภาพการให้บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้าสมัยนั้นคงไม่ต่างไปจากปัจจุบันมากนัก มีที่แตกต่างก็คือเครื่องมือช่วยค้นคว้าไม่ทันสมัย แต่ผู้มาขอรับบริการกับผู้ให้บริการต่างก็มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเป็นอย่างมาก จึงเป็นบ่อเกิดแห่งความรัก ความผูกพัน ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เมื่อผู้ใช้บริการต้องการความช่วยเหลือใด ๆ อีก ก็จะมาหา นำของมาฝาก เช่น ขนมมมเมย ของขบเคี้ยว อาหารการกิน ของใช้ มาให้เป็นสินน้ำใจ ฯลฯ เป็นอย่างมาก มีตัวอย่าง เช่น

ในมหาวิทยาลัยก็มีเพื่อนเป็นผู้บริหาร คือ รองศาสตราจารย์ **ดร.วิชัย วงศ์ใหญ่** คณบดีคณะศึกษาศาสตร์ ก็มาเป็นเพื่อนรักสนิทสนมให้ความอนุเคราะห์ในการทำงานทุกเรื่อง รองศาสตราจารย์ **เสาวนีย์ อินทรภักดี** หัวหน้าภาควิชาภาษาอังกฤษไปบอกลูกศิษย์ทุกคนว่า ถ้าใครต้องการความช่วยเหลือค้นคว้าเรื่องใดๆ ให้ไปถามอาจารย์ที่นั่งอยู่ที่โต๊ะบริการตอบคำถามในห้องสมุดนะ จะได้รับคำตอบทุกเรื่อง และ **อาจารย์ ดร. ประทีน มหาจันทร์** ขณะที่มาเรียนปริญญาเอกก็มาใช้บริการตอบคำถามเป็นประจำ อาจารย์ประทับใจมาก อาจารย์เป็นนักเขียนหนังสือสำหรับเด็ก และนักแต่งตำราระดับมัธยมศึกษากับระดับประถมศึกษา นอกจากนี้ยังมีนิสิตปริญญาเอกอีกคน คือ **ดร.เหมม ทองชัย** รับราชการอยู่ที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม วันหนึ่งผู้เคยให้บริการตอบคำถามไปประชุม พบกับอาจารย์ตื่นตื่นและบอกว่าดีใจมากที่ได้พบ จึงไปรวบรวมพรรคพวกที่เคยเรียนที่ มศว ว่าวันนี้อาจารย์ที่นั่งตอบคำถามในห้องสมุดที่ มศว มาประชุม ผมจะพาไปเลี้ยงอาจารย์ขอให้พวกเราไปร่วมแสดงความยินดีด้วยกัน เพราะพวกเราได้รับความสะดวกสบายในการได้รับข้อมูลทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จการศึกษามาได้อย่างภาคภูมิใจ ทำให้ผู้เขียนซึ่งไม่คาดคิดเลยว่าการทำงานด้วยความตั้งใจ ทำเพื่อลูกศิษย์ทุกคนโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ จะกลายเป็นความประทับใจของผู้รับบริการ จึงรู้สึกประทับใจดีใจมาก นับเป็นประสบการณ์ที่ภาคภูมิใจอย่างมีรู้อิม

เกริ่นนำการทำงานด้วยมือบางส่วนในห้องสมุดให้มองเห็นภาพมาบ้างแล้วจะขอเริ่มห้องสมุดอัตโนมัติบ้าง เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2537 ผู้เขียนเข้ามาเป็นผู้อำนวยการสำนักหอสมุดกลาง ต่อจาก **อาจารย์ นงนวล พงษ์ไพบูลย์** นั้น ยังไม่มีการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการดำเนินงานห้องสมุด ผู้อำนวยการคนก่อนๆ ที่ผ่านมา 3 คน คือ **ดร.สุนทร แก้วลาย** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ **สุพัฒน์ ส่องแสงจันทร์** และ **อาจารย์ นงนวล พงษ์ไพบูลย์** เคยเปรยๆ กันว่าน่าจะเริ่มนำเทคโนโลยีมาใช้กับงานห้องสมุดกันได้แล้ว แต่ยังขัดสนเรื่องงบประมาณ จึงยังไม่ได้ดำเนินการ ขณะนั้นกำลังสร้างห้องสมุดสาขาใหม่อีกแห่งที่ มศว องค์กรฯ และห้องสมุดสาขาขององค์กรฯ ก็เสร็จในช่วงที่ผู้เขียนเป็นผู้อำนวยการพอดี

ก่อนปีผู้เขียนจะมารับตำแหน่งนั้น ผู้อำนวยการคนก่อนได้เสนอของบประมาณไว้แล้ว เมื่อผู้เขียนเข้ามาเป็นผู้บริหารห้องสมุดก็ได้รับงบประมาณส่วนหนึ่ง ยังไม่มากพอที่จะเลือกซื้อโปรแกรมที่ดีมาใช้งานห้องสมุด แต่ทราบว่าการหอสมุดแห่งชาติ ได้นำโปรแกรมไดนิกซ์ (DYNIX) ราคาไม่แพงมากนักมาใช้เป็นแห่งแรกห้องสมุด มศว จึงตัดสินใจเลือกซื้อไดนิกซ์มาใช้บ้างเป็นแห่งที่สอง โดยมีความคิดว่าถ้าการใช้ไดนิกซ์มีปัญหา ก็อาจจะปรึกษาและช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้บ้าง ไดนิกซ์ที่จัดซื้อเข้ามาใช้งานครั้งแรก เริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. 2538 นั้น เริ่มด้วยโมดูลงานด้านเทคนิค คือ การจัดหมวดหมู่หนังสือและทำบัตรรายการหนังสือ (Cataloging) และนำข้อมูลจากบัตรรายการหนังสือเดิมซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วผ่านโปรแกรมรวมเข้าด้วยกันกับที่ทำขึ้นมาใหม่ พร้อมเปิดการใช้บริการสืบค้นด้วยระบบห้องสมุดอัตโนมัติ เพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ใช้บริการขณะเดียวกันก็จัดซื้อวารสารต่างประเทศที่เป็น Digital มาให้บริการเพิ่มเติมอีกด้วย จากนั้นก็เปิดโมดูลสืบค้นออนไลน์ (OPAC) และยืม-คืนหนังสือด้วยโมดูล (Circulation) ทั้งหนังสือและวารสาร เมื่อใกล้หมดวาระผู้อำนวยการสำนักหอสมุดกลาง ได้มีการปรับเปลี่ยนโปรแกรมห้องสมุดจากไดนิกซ์ ไปเป็นโปรแกรมฮอไรซอน (Horizon) ซึ่งใช้ระบบปฏิบัติการวินโดวส์ (Windows) เป็นฐาน

เมื่อบรรณารักษ์มีประสบการณ์ด้านเทคโนโลยีและการใช้โปรแกรมต่างๆได้พอสมควรแล้ว ห้องสมุดก็ได้รับความช่วยเหลือจาก สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) ให้ทุนมาจัดการนำปริญญานิพนธ์จากเล่มกระดาษ สแกนเป็นไฟล์ดิจิทัล (PDF File) เพื่อนำเข้าระบบห้องสมุดอัตโนมัติผ่านจากโมดูล Cataloging และนำเข้าฐานข้อมูล Thai Digital Collection (TDC) เพื่ออำนวยความสะดวกแก่การค้นคว้าของผู้ใช้บริการได้อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า ช่วงที่ผู้เขียนเข้ามาเป็นผู้อำนวยการนั้น ได้เริ่มบุกเบิกและนำงานเทคโนโลยีเข้ามาให้บริการในห้องสมุดเป็นทางการครั้งแรก ปัจจุบันเทคโนโลยีสารสนเทศเจริญรุดหน้าไปมากแล้ว อุปกรณ์ทางคอมพิวเตอร์ก็พัฒนาก้าวไกลไปมากเช่นกัน ห้องสมุดแต่ละแห่งจึงมีการเปลี่ยนแปลงโปรแกรมใหม่ ๆ ให้ทันสมัยและง่ายต่อการใช้งานมากขึ้น จนแทบจะเป็นระบบห้องสมุดดิจิทัลมากขึ้น และคงจะสมบูรณ์ยิ่งขึ้นต่อไปในอนาคต ขณะนี้ทุกห้องสมุดมหาวิทยาลัย ถ้าเดินเข้าไปแล้วจะมีการปรับเปลี่ยนไปมาก ที่เห็นชัดเจนด้วยตา คือ หนังสือเล่มจะค่อย ๆ หายไปมากแล้ว ชั้นหนังสือก็หายไปด้วย ที่นั่งอ่านและห้องต่าง ๆ ต่างจัดเป็นห้องค้นคว้าและบริการผู้ใช้ที่มีความทันสมัย หลากหลายประเภท สะดวกแก่การใช้บริการมากขึ้น มีเครื่องมือใช้สอยสะดวกสบาย มีการจัดบรรยากาศได้เหมาะแก่การเข้าไปใช้บริการมากขึ้น จนดูผิดตาผิดหูไปมาก

* รองศาสตราจารย์เฉลียว พันธุ์สีดา ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดกลาง

1 ส.ค. 2537 – 31 ก.ค. 2541 และรักษาการระหว่าง 1 ส.ค.2541 – 31 พ.ค. 2542